

להתחבר לגלובליזציה

פרופ' שלמה חסון, האוניברסיטה העברית בירושלים ומכון פוטורה

אסכם את המושב שאמור לעסוק בהשפעת התיקון לחוק על המגזר החברתי. אני חושב שנאמרו פה המון דברים מעניינים, מרתקים ומעמיקים, אבל למרבה הצער הם לא יכלו לקבוע ולשפוט ולהעריך את השפעת התיקון לחוק על המגזר החברתי, כי כפי שנאמר, הרפורמה עדיין תקועה. לכן הדברים ששמענו התייחסו רק בחלקם לתיקון המוצע, ובחלקם היו תסריטים שעסקו במה יכולות להיות ההשפעות של התיקון המוצע. לכן אני חושב שבסיכום שלי הייתי הופך את הנושא ואומר שבעצם השאלה שעסקנו בה כאן היא, האם עתידה הרפורמה להוליד לרווחה חברתית יחד עם צמיחה או שהיא תעמיק את הקיטוב החברתי במדינת ישראל, ועל זה ראינו כאן חילוקי דעות.

השר יצחק הרצוג, שפתח וקיים בין תפקיד משרד הרווחה והשירותים החברתיים לבין הרפורמה, הצביע על כך שברפורמה, בתיקון לחוק, נאמר במפורש שהתיקון מתייחס לא רק להגברת התחרותיות, אלא גם לתפקידים הציבוריים של ניהול, ובתוכם נכללו סעיפים מאוד חשובים. הסעיפים האלה, דרך אגב, לא היו בטיוטה של הצעת החוק והוכנסו בעקבות דיונים שהיו בוועדת הכלכלה, כמו למשל הנושא של דיור ציבורי, הנושא של דיור בהישג יד והנושא של איכות הסביבה. לדעתי ראוייה כאן מילת שבח לכל אלה שעסקו בנושא, שהיה אכפת להם – גם

אין רפורמות ללא יישום, והיישום לא יהיה רק באמצעות החקיקה. המנגנון שיישם אותן, לעניות דעתי, הוא השותפות הפרטית-ציבורית. השותפות הזאת חיונית

מקרב החברה, גם מקרב מקבלי ההחלטות – שישבו בוועדות, ואפשר היה לשמוע תגובות ולראות עד כמה המערכת פתוחה, מוכנה לקבל השגות, דעות שונות, לשלב אותן. לכן בחוק עצמו אפשר לראות שיש התייחסות חברתית נכבדה. זה לא קורה כל יום, אבל זה מראה שהמערכת רצינית, שהמערכת פתוחה ומעמיקה, ושאפשר להשפיע אם מתארגנים.

אני רוצה לומר פה מילה על המכון, כי צריך לזכור שהמכון עוסק כבר שלוש שנים או ארבע שנים בנושא של הרפורמה. המכון היה מהראשונים שהעלו את הנושא החברתי, כולל הנושא של דיור בהישג יד, ונציגי המכון, ועדי ניב בראשם, ישבו בוועדות ודאגו שהנושאים

האלה ייכנסו ומצאו שחברי כנסת אכן מוכנים להיפתח ולהכניס ולשלב. ירון ביבי בעצמו, בישיבה עם חברי המכון, אמר: אני מוכן ורוצה וחשוב לי להמשיך את הדיאלוג, ואלה דברים מבשרי טובות מאוד. אנחנו בדרך כלל ציניים, אבל אני חושב שזה דבר שראוי להערכה ולכבוד.

מה קורה בשטח עצמו? שמענו כאן סקירה לא מלבבת מהשטח. בעצם אנחנו רואים שהקיטוב החברתי, הקיטוב המרחבי, נמשך ומעמיק. אנחנו מקווים שבבוא היום אפשר יהיה לטפל בו. אני

**העולם הולך ומשתנה מכיוון של רווחה
לכיוון של ניאול-ליברליזם, לכיוון של
הפרטה, לכיוון של דה-רגולציה, לכיוון של
גלובליזציה. מי שנכנס למשחק הזה נמצא
בו ומרויח, מי שלא נמצא במשחק הזה
מפסיד**

אדבר על דרכי הטיפול, אבל בינתיים הקיטוב הזה מעמיק בכל הרמות – ברמה הלאומית בין מרכז לשוליים, ברמה המטרופולינית, בתוך האזורים המטרופוליניים, בתוך היישובים העירוניים. אנחנו חיים במערכת מקוטבת ברמות גיאוגרפית שונות – לאומית, מטרופולינית, עירונית – ובקיטוב הזה בולט חלקם של המגזר הערבי, של המגזר החרדי, שמרוכזים כיום גם בשוליים המטרופוליניים וגם

בשוליים הלאומיים. ומי שחושב שאפשר לטפל בבעיות חברתיות מבלי להיכנס לנושאים הלאומיים ולמשמעותם, שוגה באשלויות. אני לא חושב שאפשר יהיה לטפל בנושא של פיתוח הנגב מבלי להתייחס לבעיות של הבדווים במרחב, לא יהיה אפשר לטפל בגליל ובצפון בלי להתייחס לבעיות של היישובים הערביים. אני חושב שבאיזשהו מקום אנחנו נצטרך לחשוב טוב יותר מה המשמעות של מדינה שהיא גם יהודית וגם דמוקרטית.

אנחנו רואים, בצד הקיטוב, האמרה של מחירי הדירות. ייתכן שהרפורמה תסייע, ייתכן שהעברה של עתודות קרקע והפרטה ובנייה יסייעו. כרגע אין היצע, והמחירים מאמירים במרכז הארץ. המצב הפוך בפריפריה, שם כמעט אין שוק. אני חושב שבמידה רבה, כאשר הרפורמה תיכנס ותיקונים אחרים ייכנסו, הם יהיו מכוונים בעיקר כלפי מרכז הארץ, ואם לא ננהג נכון, הם יאיצו ויעמיקו תהליכים קיימים.

בשנה האחרונה התנסיתי בנושא של דיור בהישג יד. ריכזתי אותו בירושלים, עקבתי אחרי מה שקורה בתל אביב, ברמת גן ובאשדוד. אני רוצה לומר דבר אחד ברור: לא נעשה כמעט דבר בתחום של דיור בהישג יד או דיור בר השגה, והסיבה העיקרית לדעתי היא שאין חקיקה ראשית, המחוקק לא נתן דעתו על כך. נכון שזה נמצא בתיקון לחוק, אבל התיקון לחוק יכול לכל היותר להיות מנוף. אם לא ייכנסו לתוך הנושא של דיור בהישג יד בחקיקה ראשית – וניסיון אחד כבר נכשל – אנחנו נמצא את עצמנו בפני שוקת שבורה, ללא חקיקה ראשית וגם ללא היצע. דרך אגב, לא מספיקה חקיקה ראשית; גם אם תהיה חקיקה ראשית ולא יהיה היצע של קרקעות, אז מה הועילו חכמים בתקנתם? אז נוזיל ונגיד שזה יהיה 20% או 30% מתחת למחיר השוק, ובשנה אחת השוק יעשה עלייה של 20%. לכן לחשוב על דיור בהישג יד

והתיקון

רק במתכונת של חקיקה מבלי לחשוב על מתכונות אחרות ששרגא בירן דיבר עליהן – הנושא של הפרטה חברתית, יצירת עתודות, יצירת היצע – יביא אותנו לשוקת שבורה. אנחנו רואים שעדיין מתקיימים יחסים של איפה ואיפה בין המגזר העירוני לבין המגזר החקלאי. בעצם הרפורמה שמה פס או מחקה את המגזר החקלאי, ולא ראינו לזה תיקון. זה עלה בכאב רב בישיבות הבוקר, זה עלה גם עכשיו בדברים של חברי רני טריינן, אבל אנחנו לא רואים פתרונות לבעיה הזאת. אנחנו בעצם נמצאים במצב שמכל הכיוונים שבהם אנחנו מסתכלים על התחום החברתי יש מצב של קיטוב, של הקצנה, של האמרת מחירים, של חוסר צדק, של יחסי איפה ואיפה.

מה אם כך צריך לעשות? קודם כול אנחנו נקווה שהרפורמה תפסיק להיתקע, ו'באיזשהו מקום אנשים יחזרו לעשתונותיהם ויישמו את החוק. הבעיה היא לא להעביר, אלא ליישם אותו. מה ששמענו פה היום היה מאוד מעניין. בעצם האנשים שדיברו העלו שורה של הצעות, אבל ההצעות האלה לא התייחסו במישרין לרפורמה אלא היו סביבה. גישה אחת כללית, שהציג אותה שר הרווחה, הייתה בנוגע למתן עדיפות לקבוצות חלשות. זה דבר שנשמע יוצא מן הכלל – להפוך את האזורים הפריפריאליים לאטרקטיביים, זאת המשמעות. השאלה היא איך עושים את זה, איך מגיעים לקבוצות חלשות במערכת שהופכת יותר ויותר לניארליברלית, שמתנערת מהמחויבות החברתית שלה. שרגא ציין נכון – זה לא דבר של ממשלת הימין, זה דבר שהתחיל באמצע שנות ה־80 ונמשך בשנות ה־90. כי בנקודה המכריעה שבה היה צריך להחליט לאן הולכת מדינת ישראל ההחלטה הברורה הייתה: הולכים לכיוון גלובליזציה והולכים לכיוון כלכלה ניארליברלית, ובעצם הנושאים החברתיים הושמו בפינה ונשארו שם. אנחנו משלמים מס שפתיים לפריפריה, האוצר יוצא בתוכנית "עם הפנים לפריפריה", אבל

אנחנו רואים שמה שקורה במציאות הוא בדיוק

הפוך ממה שהאוצר מתכנן.

אני רוצה לומר כמה דברים בתחום הזה. האחד הוא הנושא של הרפורמה. אין לי ספק שיוכל אלבשן צודק: אם הרפורמה לא תהיה מלווה באיזונים ובבלמים חברתיים, היא תעשיר את העשירים. עתודות הקרקע שעורכת דין רחל זכאי עמדה עליהן יועברו לידי המפתחים והיזמים.

מזה מתעשרים, לא בטוח שמזה יוצרים רווחה. איך ייצרו רווחה? אם אין חקיקה מקבילה בתחום של דיור בהישג יד, אם אין עבודה של שיפור החינוך באזורי הפריפריה, של שיפור התשתיות, של הבאת המפעלים, איפה תהיה הבנייה בעתודות האלה בפריפריה? לפריפריה יש מספיק עתודות, אבל אף אחד לא בונה שם כי זה לא משתלם. יבנו במרכז ויתעשרו במרכז כי המגמה, כפי שאנחנו מכירים אותה כיום, היא נהירה מהפריפריה למרכז. זאת

זאת תהיה שטות גדולה להילחם במודל של תל אביב. אנחנו צריכים לקחת את המודל של תל אביב ולהיות גאים. לקחת את המודל של צמיחה כלכלית ושל משאבים אנושיים ושל יכולת תחרות בשוק העולמי, ולהביא את זה גם לפריפריה, גם לאזורי השוליים

המגמה, אלה התהליכים של ההגירה – מאזני הגירה שליליים בפריפריה וחיוביים במרכז. מה שאני בעצם אומר הוא שאם רוצים לתת עדיפות לאזורים החלשים, חייבים לחשוב על כל המדיניות בצורה הרבה יותר רחבה. הצעה נוספת שהועלתה זו חקיקה של דיור בהישג

אם לא ייכנסו לתוך הנושא של דיור בהישג יד בחקיקה ראשית, אנחנו נמצא את עצמנו בפני שוקת שבורה, ללא חקיקה ראשית וגם ללא היצע. דרך אגב, לא מספיקה חקיקה ראשית: גם אם תהיה חקיקה ראשית ולא יהיה היצע של קרקעות, אז מה הועילו חכמים בתקנתם?

יד, חקיקה ראשית. אבל שוב, במערכת כמו שלנו, שהולכת במדיניות ניאוליברלית, איפה תהיה התערבות שמזכירה לנו את תקופת הרווחה? דבר נוסף, שרגא, יש לי הרבה סימפטיה לנושאים שאתה מעלה, כי בעצם מה שאתה מדבר עליו – הנושא של הפרטה חברתית והנושא של רגולציה בתחום התכנון – זה בדיוק מה שצריך לעשות. אם אני מסתכל בתיאוריה ושואל את עצמי לאן זה קשור יותר מכול, אז זה קשור ל־new left, לשמאל החדש. את הדברים האלה אתה מוצא

ב־New Left Review של 2007 ו־2008, בכתבים של ל־פֶּבֶרָה ובכתבים של דייוויד הרווי. הם כותבים על הזכות לעיר. יש לך זכות, הזכות שלך לעיר מתחילה בזכות לנכס.

השמרנים החדשים, בגרמניה, בצרפת, באנגליה, הם שמרנים שבעצם מדברים על טורים עם לב אדום. זאת אומרת, יש פה מיזוג מאוד־מאוד מעניין שבו באים ואומרים: תן לאותם יזמים ובעלי הון לקחת על עצמם תהליכים, בתנאי שיש להם עקרונות מוסריים של תמיכה באזורים חלשים ושל עבודה עם קבוצות חלשות. זוהי אחת הפילוסופיות המעניינות והמאתגרות של התקופה הזאת. אני רואה אותה גם בישראל, אני רואה אותה אצל חלק מהיזמים בישראל, באמת הליכה לאזורי פריפריה, באמת הליכה למגזרים חלשים. דרך אגב, אני מאוד מתפעל מהדבר הזה, אני חושב שיש פה הרבה מה לעשות, אני רק חושב שהוא מציב אתגר לא רגיל. האתגר שהוא מציב אומר: רבותיי, תרדו מזה שהכול נמצא בידי המדינה. אני רוצה להשלים ולומר שאין רפורמות – ואנחנו רואים את זה ברפורמה הנוכחית – ללא יישום. והיישום לא יהיה רק באמצעות החקיקה. אנחנו מכירים כל כך הרבה הצעות חוק ורפורמות שלא יושמו. המנגנון שיישם אותן, לעניות דעתי, הוא השותפות הפרטית־ציבורית. השותפות הזאת חיונית. אנחנו הוצאנו לה שם רע, השם האחר שאנחנו מוציאים לה זה יחסי הון־שלטון. רק תגידי יחסי הון־שלטון, ועדת זאבים עולה עליך. אבל אז אתה מסתכל ואומר: רגע, הצד השני של המטבע זה שותפות בין הון פרטי והון ציבורי, וזה הדבר שצריך לעשות מלבד הנושא של חקיקה, כי חקיקה בלבד בכלל לא מספיקה. אתה צריך את השותפות הזאת על מנת ליישם את החקיקה, אחרת אין משאבים. אני גם חושב שהעברת המשאבים בצורה של רגולציה חברתית של התכנון לידי תושבי משכנות העוני לא תתממש מהרבה סיבות, ואחת הסיבות היא שלעניים אין הדמיון היצירתי ואין להם היכולת לקחת את 120 המיליארד האלה ולתרגם

החוקים

אותם. לדעתך, מה שיקרה כאשר 120 המיליארד יעברו זה שהם ימומשו בחלקם הקטן על ידי העניים, והרוב יועבר לידי יזמים שלהם יש המשאבים, יש הדמיון, והם יהיו המרוויחים הגדולים מהתהליך הזה.

ההערכה הכוללת שלי למה שמתחולל ולהצעות שהועלו כאן אומרת כך: אנחנו נמצאים כרגע, כפי שאמר שרגא בירן, בעולם שהשתנה. אני מסכים שהעולם השתנה, אבל גם עם המשבר הכלכלי הגדול שהתחולל, זה עדיין עולם שהולך ומשתנה מכיוון של רווחה לכיוון של ניאורליברליזם, לכיוון של הפרטה, לכיוון של דה־רגולציה, לכיוון של גלובליזציה. מי שנכנס למשחק הזה נמצא בו ומרוויח, מי שלא נמצא במשחק הזה מפסיד. דרך אגב, המשחק הזה הוא מאוד אכזרי, הגלובליזציה היא מאוד־מאוד סלקטיבית. ישראל נמצאת בה במקום לא רע, והמובילה היא תל אביב. זאת תהיה שטות גדולה להילחם במודל של תל אביב. אני רוצה להציג פה תזה לגמרי שונה, שאומרת כך: אנחנו צריכים לקחת את המודל של תל אביב ולהיות גאים. לקחת את המודל של צמיחה כלכלית ושל משאבים אנושיים ושל יכולת תחרות בשוק העולמי, ולהביא את זה גם לפריפריה, גם לאזורי השוליים וגם לקבוצות שכיום לא נמצאות בתהליכים של גלובליזציה.

השאלה היא איך לעשות את זה, והתשובה: יש לנו פוטנציאל עצום של הון אנושי שאיננו מנוצל.

אם המגזר הכפרי רוצה לחיות, הוא צריך לקחת את הדוגמאות של קדש ברנע ושל פארן ושל יישובים שמצליחים להשתלב בכלכלה העולמית, ולא ללכת לאיזו פרובינציאליות אזורית שמבקשת חסדים מהממשלה

הוא נמצא בכל המקומות. הוא נמצא גם באוכלוסייה החרדית, גם באוכלוסייה הערבית, גם ביישובי השוליים. אני חושב שיש טעות אופטית בנוגע להתיישבות הכפרית, הקיבוצים והמושבים. חלקם נמצאים בפריפריה, אבל מבחינת ההשתלבות הפונקציונלית שלהם הם נמצאים במערכת הגלובלית. אני חושב שיש התאוששות – אתה גם הראית את זה, רני – מאוד יפה במגזר הכפרי, כולל המגזר הכפרי שנמצא באזורי השוליים. אם המגזר הכפרי רוצה לחיות, הוא צריך לקחת את הדוגמאות של קדש ברנע ושל פארן ושל יישובים שמצליחים להשתלב בכלכלה העולמית, ולא ללכת לאיזו פרובינציאליות אזורית שמבקשת חסדים מהממשלה. צריך להשקיע את הכסף ואת המשאבים של הסקטור הפרטי ושל הסקטור הציבורי ביצירת מנופים לפיתוח פריפריאלי שיאפשרו השתלבות במערכת הגלובלית. אני חושב שבתחום הזה אנחנו נפסיד מאוד אם נמשיך במדיניות הכושלת שאומרת לממשלה: בואו תעשו חסדים ותיתנו תמיכות סעד לאזורי הפריפריה. לא זו הדרך. הדרך היא בדיוק הפוכה – את המודל של תל אביב צריך להביא גם לפריפריה ולהתחבר לגלובליזציה. מי שיעשה את זה, יוכל להשתלב ולצמוח; מי שלא יעשה ולא ישחק לפי הכללים ויחפש כל מיני הטבות חסד בדרך של תיקון כזה ותקיפה כזאת, פשוט יהיה מחזר על הפתחים לאורך זמן.